

הבעסה הקיומית/מני ברזילאי

על הדרך שבה תעשיית הפירסומות מעוורת את השיפוט

הענייני שלנו

הסיפור שיובא להלן הוא על הפער הפנטסטי שמתקיים בין האופן שבו אנו תופסים את הזולת לבין האופן שבו הוא תופס את עצמו. הקטע שיובא להלן נמצא בין ניירותיה של קשישה שנפטרה בבי"ח בעיר קטנה בארה"ב.

"מה את רואה, אחות, ומה את חושבת בשעה שאת מביטה בי? אישה זקנה, מיותרת, לא חכמה, תנועותיה אינן בטוחות ועיניה בוהות. כשהיא אוכלת, נוזל האוכל מהפה. כשאת פונה אליה בקול רם מאוד כדי שתשמע סוף-סוף, היא בכלל לא עונה. נותנת לך לעשות בה כל מה שאת רוצה. אינה מתנגדת ואינה משתפת פעולה. זה מה שאת חושבת אחות, כי את אינך רואה אותי. אומר לך מי אני, כשאני יושבת כאן כל כך בשקט, קמה לקול הפקודה שלך, אוכלת בשעה שאת קובעת לי - אני ילדה בת 10 עם אב, אם, אחים ואחיות המאוהבים כולם אלה באלה. אני נערה בת 16, החולמת על אהובה שטרם פגשה. אני כלה בת 20 וליבי נצבט בי מגודל הנדרים שאני נודרת. אני אם צעירה בת 25. אני בת 50. ילדי כבר הלכו ממני ולידי נשאר רק בעלי, והגיעו ימי מחשך ובעלי מת. עכשיו אני זקנה, והטבע הוא אכזר. בגלל תעלול שלו, נראים הזקנים כמשוגעים.

**הגוף מעוקם, החן נעלם.
אבל בתוך הפגר הזקן הזה עדיין,
שוכנת נערה צעירה הזוכרת
את השמחות והכאב, את כל עברה.
אני עדיין אוהבת וחיה".**

המפגש הראשון עם אדם שלא הכרנו קודם יכול ללמד אותנו על הגשר שאנו מייצרים בין הדמיון למציאות. עד למפגש הייתה קיימת במוחנו תמונה דמיונית של האדם והמפגש ייצר את הגשר שבין הדמיון שלנו לבין המציאות הסובייקטיבית של הזולת, אם בכלל קיימת מציאות שכזו. אם לתמונת הדימיון של האדם יש השפעה כלשהי על המציאות, כיצד אפשר "לתכנת" תמונה זו? כדי לכוון לתשובה המורכבת לשאלה זו ראוי להתחיל ולשאול מה מניע את האדם? בין הכוחות החשובים המניעים את האדם אפשר לזהות את הגעגוע לעבר ואת החלום על העתיד.

במאמר זה אני מבקש לטעון שהגעגוע לחוויה או לאירוע כלשהו מעברנו, ושהחלום שאנו חולמים על דבר מה שאנו רוצים להשיג בעתיד יכולים ללמד אותנו פרק חשוב על הגשר שבין הדמיון למציאות. כל חלום על העתיד מעוגן ונטוע במקום כלשהו בעברנו, ולכן הגעגוע כמו החלום מעוגנים בנקודה כלשהי בהיסטוריה שלנו.

ההיסטוריה החברתית של האדם מתחילה ברגע מוגדר ומיוחד, הוא רגע הלידה. ההיסטוריה האישית של האדם בוודאי לא מתחילה ברגע הלידה, אלא לפחות מספר חודשים לפני הלידה בעת בה התקיים כיצור חי ברחם אמו. כשאדם נולד, הוא עובר מהפך תודעתי חסר תקדים. המהפך התודעתי של הלידה הוא משמעותי במידה המגמדת את כל המהפכים התודעתיים שעובר האדם בחייו, משום שבאחת, כל עולמו, הפנימי והחיצוני של העובר, משתנה מן הקצה אל הקצה.

התודעה של כל יצור היא פונקציה של רמת הצרכים שלו ושל רמת ההתמודדויות להן הוא נדרש במציאות. ככל שהאורגניזם נמצא במערכת סגורה יותר, ז"א בטוחה יותר ובעלת מרכיב קטן יותר של חוסר ודאות, כך על רמת התודעה שלו להיות מפותחת פחות.

דוגמא למערכת סגורה היא החיים ברחם. כיוון שברחם החיים של התינוק פסיביים, הוא לא נדרש לעשות דבר עבור הקיום שלו, והוא אינו נדרש לבחירה בין אלטרנטיבות. כשהאדם נולד הוא נדרש לפתח כוחות וכישורים שבעזרתם הוא יוכל להתמודד עם סביבה חסרת הודאות והפוכה בתכלית למה שהכיר ברחם. מהם הכוחות שמתפתחים באדם כדי להסתגל לסביבה? כדי להסתגל

למצב התודעה של חיים במערכת פתוחה, בעלת מרכיב גבוה של אי-ודאות?

מה שמניע את התינוק כשהוא נולד, הוא הזיכרון מהרחם. לתינוק אין "תיאוריות" על החיים, אין לו מושג מה מצפה לו, וכל ידיעותיו מסתכמות מהתנסותו במערכת סגורה, ברחם. ברחם לא הכיר התינוק את תחושת התיסכול והכאב שנוצרים מהפער שבין הרצון למימוש. במילים אחרות, בעולם המעשה שאותו אנו חווים ביציאתנו מהרחם, גורם ההנעה הראשון במעלה הוא הדחף לסגור על הפער שבין הרצון שלנו לבין התגשמותו בחיינו.

פער זה, מאלץ אותנו לחשוב ולמצוא פתרונות, חשיבה זו דוחפת אותנו לעשייה, ולכן קיים קשר בין התפתחות האינטליגנציה לבין ההתמודדות שלנו עם הפער.

הנחנו שהכוח המרכזי שדוחף את התינוק מרגע לידתו הוא הרצון לחזור לרחם או לפחות לתנאים דומים לאלו שהיו ברחם. רצון זה גורם להתפתחות שני כוחות, הפועלים בשני מישורים שונים בתכלית.

הכוח הראשון, מחפש סדר במציאות, תבנית שלתוכה ניתן לצקת את הכאוס, חוסר הסדר ואי הודאות של עולמנו,

לתמונה מסודרת, הגיונית ומובנת. כוח זה מנסה לשחזר מערך הכרתי דומה למערך ההכרתי של הרחם, ז"א של מציאות מסודרת ידועה וצפויה.

כוח זה דוחף את האדם מרגע הלידה עד מותו, לחפש את הסדר שדומה לסדר שהכיר ברחם. במילים אחרות - הדרך של האדם "לסגור" את המערכת "הפתוחה" היא לנסות למצוא בה סדר. כאן המקום להזכיר את המשל על רשת הדייגים, המספר על דייג שלו רשת צפופה, כשכל ריבוע בה הוא בגודל 10 ס"מ. הדייג כמובן מעלה ברשתו רק דגים גדולים. הדגים הקטנים חומקים מרשתו והיות שכך, הוא משוכנע שבים הזה אין כנראה דגים קטנים. הנמשל הוא שאנו קולטים רק את הפרטים המסוגלים להיכנס ל"רשת הדייגים" התודעתית שפרסנו "בים" הכאוטי של המציאות. במציאות קיימים פרטים רבים שלא יוכלו להילכד ב"רשת התודעתית" שלנו.

אחת הדוגמאות לצורך של האדם לחפש סדר במציאות גם במחיר של התעלמות מפרטים חשובים היא מושג ה"סטיגמה", או ה"סטריאוטיפ". כשאנו פוגשים לראשונה אדם ממוצא מסויים, נוח לנו להתעלם מכל תכונותיו האישיות והבילעדיות ולקטלג אותו בקטגוריות שכיחות וחברתיות.

הסטיגמה והסטריאוטיפ הם ביטוי לניסיון של האדם למצוא סדר כלשהו בתוך אי הסדר, בעזרתם האדם יכול לקדד אינפורמציה בצורה קלה, יעילה וחסכונית.

בשום נקודה בחיים של האדם, הוא לא מגיע אל דברים כלוח חלק. אל כל מציאות הוא מגיע כשבמוחו תבנית חשיבה ביחס אליה ונותר לו לחפש את החורים שבה, כדי להשלים את החלקים החסרים.

"רשת הדייגים התודעתית", או, הכוח ההגיוני שואל - מהי המציאות? לעומתו, כוח אחר לחלוטין הפועם בנו שואל, מה ראוי שתהייה המציאות? לכוח הזה נקרא כוח הפנטזיה, כוח הדימיון.

כוח הפנטזיה הוא אחד הכוחות הבסיסיים, המרכזיים והחשובים ביותר בנפש האדם. זה הכוח שמניע אנשים לעשות מעשה, לצעוד מתקופת האבן לתקופת החלל. אם לא היה לאדם כוח כזה, שום מערכת מהמערכות שסובבות את החיים שלנו לא הייתה יכולה להתקיים באופן שהיא מתקיימת כרגע. למשל, כל מערכות הבידור למיניהן בנויות על ההנחה שיש לאדם את כוח הפנטזיה. אחרת הן היו נתפסות כמטופשות וחסרות משמעות.

לשום שיר, ציור, סרט או יצירת אמנות, אין משמעות, אם לא מניחים שיש לאדם את הכוח לדמיין.

כוח הפנטזיה הוא השאיפה שלנו לחפש לא את מה שיש במציאות, אלא את מה שהיינו רוצים לראות במציאות. אם הכוח ההגיוני מנסה להחזיר אותנו למצב המסודר שחווינו ברחם, ע"י סידור המציאות הקיימת בתבניות, הרי שכוח הפנטזיה מתחיל בנקודה שבה אנחנו מתגעגעים למצב שבו ההגיון לא יצטרך להתאמץ כדי ליצור סדר, מצב שבו המציאות הקיימת תשתנה ותתאים למה שאנחנו רוצים שהיא תהיה. זהו כוח התקווה והחלום, הכוח שנותן לאדם מוטיבציה לעשות מעשה.

ככל שחוזרים אחורה מבחינה כרונולוגית לגיל מוקדם יותר בחיי האדם ניתן להבחין בדומיננטיות גבוהה יותר של כוח הפנטזיה. הצורך החזק ביותר שיש לילד הוא לשמוע סיפור, כי הסיפור יכול לעזור לו לדמיין, לרכב על גלי הפנטזיה למציאות שלמה ומסודרת יותר.

בניגוד למה שנראה לכאורה, כוח זה ממשיך להפעיל אותנו גם כשאנו מתבגרים, אנו נדרכים בהרצאה משעממת למשמע הבטחתו של המרצה לספר סיפור אישי שקרה לו. וסביר להניח שאת הסיפור נזכור טוב יותר מפרטים הגיוניים רבים שנאמרו בהרצאה עצמה.

כוח הפנטזיה נוצר כדי לגשר על הפער שבין הרצון למימוש. שום רצון לא יוכל להתממש במציאות באופן מדויק ושלים.

עד כה תיארתי את אופן פעילותו של כוח הפנטזיה ואת הסיבות להיווצרותו. בתיאור זה הודגשה בעיקר תרומתו החיובית של כוח זה לפיתוח חזון, תמונת דמיון, מימוש שאיפות וכו'.

כוח הפנטזיה מנוצל במקרים מסוימים באופן מניפולטיבי באופן שמסמא את עינינו ופוגע קשות בכוח השיפוט שלנו.

תעשיית הצרכנות המערבית שוברת שיאים בשימוש בכוח הפנטזיה שלנו. בפרסומות מספרים לנו סיפור מניפולטיבי על עולם קסום, יפה ומושך, שבינו לבין מהות המוצר אין דבר וחצי דבר.

תעשיית הפרסומות במובן זה "מחללת" את אחת היכולות התמימות והיפות שיש בנו, והיא היכולת לחלום על מה שראוי שיהיה בעולם, ובכך משתלטת באורח דורסני וגס על מנגנון ייצור החלומות והפנטזיות שלנו.

ממה שנכתב במאמר זה אפשר ללמוד על סוגי "התיכנותים" שאנו צריכים לעשות לתודעה שלנו במצבים שונים.

כשלומדים חומר חדש או לחילופין חומר מוכר וקשה, הדרך הטובה ביותר להתחיל להתמודד נכון עם הנלמד הוא להשתדל לשכוח את כל מה שאנו יודעים ביחס אליו ובמובן זה, לפעול בניגוד לנטייתנו הטבעית להחזיק בעמדה או תפיסה ביחס לכל דבר, גם אם איננו מכירים אותו.

בתהליכי קבלת החלטות, עלינו לנסות לבדוד בין מרכיבי ההשערות לבין מרכיבי העובדות. בהשערות נמצא, ברוב המיקרים, את כל המלכודות הקלאסיות ואת כל התבניות בחשיבה ש"תוקעות" אותנו.

ביחסים בין-אישיים, יש לזכור את המכתב של הקשישה מביה"ח שלימד אותנו על הפער הבלתי נתפס בין תחושותיה וחייה הפנימיים העשירים לבין המראה הפיזי שלה, שתייג אותה במוחנו לתבנית, חסרת כל קשר למהותה ולחייה.